

Center for Paradoksstudier

– med fokus på *Initiativet til studiet af kirke og liturgi*

*Af cand.theol, ph.d. Nete Helene Enggaard og lektor,
ph.d. Johanne Stubbe Teglbjærg Kristensen*

Center for Paradoksstudier blev stiftet i 2021 og hører under fakultetets Afdeling for Systematisk Teologi. Det består af tre initiativer, hvoraf de første to vedrører studiet af paradokser i eksistens og livsstil og paradokser i samfund og udvikling. Det tredje initiativ, som denne præsentation fokuserer på, drejer sig om paradokser i kirke og liturgi. Alle initiativerne undersøger med en systematisk-teologisk tilgang aktuelle paradokser, som fx viser sig i form af problemer, selvmodsigelser, anfægtelser, absurditeter, meningsløsheder eller tvetydigheder.

Undersøgelsen er optaget af sammenhængen mellem forskellige perspektiver på og betingelser for paradokser samt deres erkendelsesmæssige status og betydning. Denne tilgang sigter ikke nødvendigvis mod at fjerne en modsætning eller modsigelse, men forudsætter, at den kan undersøges og måske forandres eller opløses; vores arbejde med et givent paradoks kan fx også afklare, om og eventuelt hvordan det fungerer: konstruktivt eller destruktivt. Karakteren af forskellige paradokser er altså ikke givet på forhånd, men undersøges gennem centerets arbejde.

Initiativet til studiet af kirke og liturgi udforsker kirkelige og liturgiske paradokser, herunder praksisformer, idet vi går ud fra, at de som kropslige, sansede og sproglige kan erfares tvetydigt eller modsætningsfyldt. Denne tilgang trækker på kilder fra teologiens historie, men er særligt afhængig af den nyeste post-dialektiske og kontekstuelle teologiske forskning og således præget af kropslige, inter-subjektive og kritisk kontekstuelle tilgange.

Initiativet rummer bl.a. centerets aktuelle forskning i Folkekirkens bekendelsesskrifter, i liturgi og sakramenter samt i kirke og digitalisering. Centeret har i den forbindelse bidraget til Folkekirkens liturgiarbejde, som vedrører gudstjenesten og sakramenterne nu og i fremtiden. Det gælder særligt forholdet mellem teologisk tænkning og den forståelse og praksis, som findes i stifter og sogne, hvor vi har peget på nogle af de oversete eller uerkendte præmisser i den til tider ophevede folkekirkelige debat – fx bestemte forståelser af tid, rum, historie og krop, som dukker op i spørgsmålet om dåb og nadver.

Lineær eller dynamisk forståelse af dåben?

Efter undersøgelsen *Dåbens status. Udfordringer og behov i arbejdet med dåbens teologi og liturgi*, der baserer sig på gruppesamtaler med præster og menighedsrådsmedlemmer, gennemførte vi i november 2021 med Helsingør Stift en temadag om dåb. Temadagen tog afsæt i de problemstillinger og dilemmaer, som undersøgelsen havde afdækket, og som på linje med den folkekirkelige dåbsdebat centrerede sig om spørgsmålet: Er alle uden undtagelse Guds børn og derfor frelst uafhængigt af dåb? Eller er dåben, som det siges, 'frelsesnødvendig'?

Anfægtelsen ved dåbens teologi og liturgi opstår, viste det sig i undersøgelsen, for mange præster især i mødet med udøbte og forældre til udøbte, døde børn. Den har umiddelbart sjælesørgerisk fortegn, men manifesterer sig også som en kritik af den overleverede sakramente- og syndsteologi (jf. *Confessio Augustana* art. 9 og 2). Det drejer sig især om det dåbsteologiske både-og: Mennesket er skabt godt, men født syndigt og bestemt til at genrejses i Kristus i og med sakramenterne. Dåbsteologi og dåbsritual bliver af kritikerne forbundet med en slags forvandlingssakramentalitet og en frelser- eller fortabelsesautomatik: Det influerer på gudslæren og Gud som skaber, hvis man først bliver Guds barn i dåben (hvad var barnet så før, djævlens barn?), og hvis kun døbte bliver frelst, så er dåben ekskluderende og i strid med kristendommen, hævder de.

Dilemmaerne har vist sig at have det til fælles, at de kredser om adskillelse eller forening, eksklusion eller inklusion, herunder opfattelsen af dåben som

éngangsbegivenhed. Samtidig er det karakteristisk for positionerne i dåbsundersøgelsen, at man ikke ønsker at afskaffe syndstanken, der bliver opfattet som dybt realistisk. Det er forståelsen af dåben som et brud med en tidligere tilstand, der bliver set som problematisk, mens mange derfor lægger vægten på den nye relation i dåben eller det nye tilhørsforhold som noget både bagud- og fremadrettet.

Dåbens både-og

Det teologisk problematiske opstår, når dåbens både-og tilsyneladende opløser sig i *enten* alles frelse *eller* et skisma i guds- og frelseslære. Således afføder skabelsesuniversalismen, dvs. opfattelsen, at alle er Guds børn fra skabelsen eller fødslen, at skabt og født – eller skabt og syndig – nu fungerer på samme niveau. Synd bliver dermed enten identificeret med det før dåben eller forlagt til livet efter dåben (jf. konkrete handlingssynder), hvorved selve muligheden for frelse går tabt.

En lignende selvmodsigende nivelering viser sig inden for eskatologien i form af det, som man kunne kalde en semi-imperialistisk eller ny-pietistisk frelseruniversalisme, der lærer alles frelse uafhængigt af tro, religiøst og kulturelt tilhørsforhold. Den tilsyneladende opløsning af det oprindeligt som et dilemma erfarede paradoks – dåbens både-og – viser sig nu som et destruktivt paradoks inden for skabelses- og frelseslære.

Skabelses- og frelseruniversalismens problematiske paradoksalitet hviler, viste det sig, ofte på den præmis, at skabelse, retfærdiggørelse og frelse eller distinktioner mellem trosartiklerne modsvarer en lineær forståelse af tid; fortid, nutid og fremtid: Først bliver mennesket skabt,

så falder det i synd, så bliver det genrejst og til sidst dømmes nogle ude og andre inde. I forsøget på at omgås lineariteten ophøjes og objektiviseres en af dimensionerne, fx skabelsens fortid eller eskatologiens fremtid, i et universelt evigt nu, der i yderste konsekvens overflødiggør dåben som sakramente samt abstraherer og reducerer den sammenhæng, som dåben finder sted i. En sammenhæng, der også rummer faktiske erfaringer af adskillelse og begrænsning, og spørgsmålet om, hvordan man omgås dem.

En anden, mere dynamisk og differentieret tilgang til tid og historie muliggør omvendt at knytte dåben som begivenhed til andet end et radikalt brud med en tidligere tilstand, nemlig ved at se den kontekstuellet som et konkret brud med synden og netop derfor i kontinuitet med skabelsen. Dåben kan forstås som den begivenhed, hvor mennesket bliver, hvad det var bestemt til. Således kan dåbsforståelse og -liturgi også ses som et udtryk for den forsoning eller heling, hvor skabelse, forsoning og forløsning hænger sammen.

Abstrakt eller konkret nadver?

Det nye fænomen, digital nadver, opstod under Folkekirken Covid-19 nedlukning og affødte en voldsom mediedebat, hvori nadveren blev diskuteret dogmatisk og praktisk teologisk (se vores artikel "Dansk nadverpraksis 2020-21" i *Dansk Teologisk Tidsskrift*). Som i dåbsdebatten havde den digitale nadverstrid fortrinsvist sjælesørgerisk fortegn, idet det blev opfattet som en kirkelig og menneskelig nød, at man ikke kunne samles og fejre nadver. Det skulle den digitale nadver råde bod på. Men de positioner for og

imod digital nadver, der tegnede sig i debatten, hængte ligesom ved dåben på et dybere teologisk niveau sammen med forståelsen af nadverens sakramente, herunder Kristi virkelige nærvær i brød og vin og dets tidslige og rumlige implikationer. Ligeledes syntes positionerne at have den fælles præmis, at fysisk og åndeligt bliver anset for modsætninger.

Fortalerne for digital nadver fremhævede først og fremmest troens rolle: Når indstiftelsesordene bliver modtaget i tro, bliver elementerne, uanset hvor de befinder sig, Kristi legeme og blod. Kristi nærvær skabes altså også med en eventuel tidlig forskydning mellem indstiftelse og modtagelse og er ikke afhængigt af rum eller det forsamlede fællesskab. Her til kommer, fremhævede man, at nadveren er et måltid, der udtrykker fællesskabet med Kristus og alle kristne, levende og døde. I nadveren spiser man ikke blot med de andre, der i situationen også rækkes brød og vin, men med alle troende før, nu og efter. Der er ifølge fortalerne ikke noget nyt i at fejre nadver med mennesker, der ikke er fysisk til stede sammen med en selv. Nadveren manifesterer Kristi åndelige krop i verden, og fællesskab er derfor andet end tidlig og rumlig samvær.

Modstanderne af den digitale nadver mente derimod, at nadverens enhed af ord, tegn og modtagelse i tro ikke kan tænkes uafhængigt af tid og sted. Nadveren har, hævdede de, en væsentlig fysisk dimension og forudsætter fysisk-geografisk samtidighed og samvær. Ord, brød, vin og menighed udgør en fælles sakramental helhed, hvori menighedens tilstedeværelse og samtidighed er afgørende for nadverens budskab: I nadve-

ren modtager man legemligt det fællesskab, Kristus er, og hvor Kristus bliver ét åndeligt legeme med alle sine hellige. Kristi virkelige nærvær i nadveren er ikke kun bundet til elementerne, men også til den samlede handling. Den digitale nadver blev af modstanderne anset for at være i modstrid med nadverens betydning og trække i en tvivlsom individualiserende og intellektualiserende retning.

Positionerne for og imod forudsætninger, som vores arbejde viser, en bestemt modstilling af begreberne 'fysisk' og 'åndeligt'. Denne hænger sammen med en objektiveret tilgang til tid og sted, som ikke kun er bestemmende for drøftelsen af den digitale nadver, men også kan komme til at præge den 'analoge' nadverteologi og -forvaltning. Fortalernes betoning af ord og tro tenderer således en position, hvor nadverelementerne reduceres til symboler, som understøtter ordet, mens troen tilsvarende adskilles fra det faktiske fællesskab, der i nadvermåltidet modtager og bekender den. Det fører til det afledte dilemma – eller paradoks – at formidlingens og elementernes betydning degraderes til den umiddelbare

identitet mellem ord og tro. Omvendt kan man overveje, om modstandernes (over) betoning af den individuelle fysiske krop i nadveren kan skygge for en forståelse af (Kristi og kirkens) krop som konkret splittet sammenhæng, der gennem forkyndelse og sakramenter erfares forsonet og på vej til fuldendelse. Begge dele er for så vidt lige problematiske.

Nutidige muligheder med paradokst afsæt

En hovedtanke i centerets systematisk-teologiske arbejde med kirkelige og liturgiske paradokser er, at afdækningen af oversete, uerkendte og implicite forudsætninger for tænkning og praksis ikke handler om at pege på rigtige eller forkerte svar. Vi tilstræber derimod igennem vores arbejdsform og de tilgange, vi trækker på, at re-kontekstualisere og re-aktualisere med henblik på tænkningens og praksissens 'plasticitet' eller elasticitet: At nutidige forudsætninger er kontekstuel og historisk betingede, indbefatter, at vi ikke nødvendigvis bør underkaste os dem i dag, men at vi kan tage dem op som åbning for nye tilgange, perspektiver og indhold.